

ЛИЧНИ ФОНДОВИ У ИСТОРИЈСКОМ АРХИВУ НИШ КАО ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЕКОНОМСКЕ ИСТОРИЈЕ

270

Апстракт: У сложеним околностима свеукупне кризе савремене цивилизације познавање најважнијих момената из економске историје требало би да олакша разумевање економских и друштвених кретања. У контексту архивистике, архивска грађа породичног и личних фондова Јовановић Лазар и Милош, Јанковић Добривоје Бивче, Костић Сава, Јоксимовић Милан и Милосављевић А. Драгутин, коју баштини Историјски архив Ниш, а чини је заоставштина привредника, фабриканата, трговаца, рентијера и инжењера, представља извор за проучавање економске историје у локалном, регионалном и националном кључу.

Кључне речи: архив, историја, економија, извор, лични фонд, Ниш, XIX и XX век

УВОД

Иако се економска историја као грана историјске науке оформила у посебну научну дисциплину тек у новије доба, економска питања и проблеми одавно су предмет разматрања. Историографија античке Грчке, иако оријентисана скоро искључиво на војну и политичку историју, имала је своје представнике (Тукидид) у чијим се делима могу на посредан начин назрети економски мотиви појединих историјских збивања.² Такође, о привредним узрочним факторима робовласничког поретка тога доба налазимо трагове у Илијади и Одисеји, код Хесиода, Платона, Аристотела. Римски историчари нису обрађали пажњу на економске чињенице, а изузетак међу њима чини Лукреције Кар који у делу О природи ствари посматра донекле са историјског аспекта развитак материјалне производње као основе развита науке и поезије.³ Средњи век је у знаку нормативизма, а првим економским теоретичарима могу се сматрати меркантилисти. Прекретница у развоју економске историје као научне дисциплине настаје у другој половини XVIII века ширењем капиталистичког начина производње и појавом класичне политичке економије са најзначајнијим теоретским образложењем у делу Адама Смита Истраживање о природи и узроцима богатства народа (1776).⁴ Економска историја као грана историјске

¹ дипл. филолог-архивски саветник, miljanadjordjevic018@gmail.com

² Никола Вучо, *Економска историја света* (Београд: Универзитет у Београду, 1985), 3.

³ *Исто*, 3.

⁴ *Исто*, 5.

науке оформила се у посебну научну дисциплину тек у новије доба – прва половина XIX века представља важно раздобље у њеном развоју.⁵

Познавање најважнијих момената из економске историје требало би да олакша разумевање економских и друштвених кретања у сложеним околностима савремене цивилизације. Архивска грађа нам пружа могућности за проучавања ове врсте, како на микро тако и на макро плану, а за ову прилику разматрамо могућности за проучавање економске историје које нам пружају лични/породични архивски фондови. Под личним фондом подразумева се „скуп органски повезаних докумената у току живота и рада лица које је имало значајну улогу у друштвено-политичком животу“,⁶ а породични фонд, по природи ствари, представља природни наставак личног фонда. Како структура архивске грађе личних и породичних фондова зависи од друштвених система у којима су појединци и породице деловале, од места, положаја и занимања у друштву, логично је да грађа фондова ове врсте одражава и економски положај породица и личности, па је самим тим врло важан извор за проучавање економске историје. У Историјском архиву Ниш налази се укупно једанаест личних и три породична фонда, међу којима и фондови које чини заоставштина привредника, фабриканата, трговаца, рентијера: Јовановић Лазар и Милош⁷, Јанковић Добривоје Бивче⁸, Костић Сава⁹, Јоксимовић Милан¹⁰ и Милосављевић А. Драгутин¹¹. Како је Ниш током свог постојања трпео тешка разарања, грађа ових фондова представља ретку прилику за увид у економска кретања и превирања на овом турском подручју у другој половини XIX и током XX века.

ЕКОНОМСКА ИСТОРИЈА НИША

Економски развој Ниша (за разлику од војно-политичке прошлости) најнеистраженији је део историје овог града. Ниш има специфично место у привредној историји наше земље и због тога што је касније ослобођен у односу на друге делове Србије, па су се и економске појаве касније и другачије рефлектовале. После ослобођења од Турака на привредни развој овог дела земље утицали су, између осталих, трговински уговор Србије са Аустроугарском (1881) и изградња савремених путева (изградња железничке пруге од Београда до Ниша 1884. године).¹² Нишлије су тих година живеле углавном од три врсте занимања: занатства, трговине и пољопривреде, али се аграрни карактер тог периода развоја нишке привреде мењао.¹³ У

⁵ Исто, 53.

⁶ Богдан Лекић, *Архивистика* (Београд: Завод за уџбенике, 2006), 138.

⁷ *Водич Историјског архива Ниш IX*, прир. Љиљана Ђуровић и Невенка Вучковић (Ниш: Историјски архив Ниш, 2020), 546.

⁸ Исто, 547.

⁹ Исто, 548.

¹⁰ *Водич Историјског архива Ниш IX/2*, прир. Љиљана Ђуровић и Невенка Вучковић (Ниш: Историјски архив Ниш, 2013), 286.

¹¹ Исто, 289.

¹² *Енциклопедија Ниша*. Привреда, гл. и одг. ур. Драгољуб Симоновић (Ниш: Градина, 1996), 67, 214.

¹³ *Историја Ниша II*, гл. ур. Даница Милић (Ниш: Просвета и Градина, 1984), 45.

Нишу се отварају конзулати Француске, Енглеске, Италије и Турске, а оснива се и први приватни новчани завод – Нишка акционарска штедионица (1885).¹⁴ Свим овим весницима капиталистичког друштвено-економског система и робно-новчаних односа придружило се 1885. године и француско Друштво за грађење и експлоатацију српских железница које је у Нишу формирало Железничку радионицу која, поред Државног парног млина наслеђеног од Турака, означава почетак настајања нишке индустрије.¹⁵ Ниш је, услед активности разних чинилаца у привредном животу, историјских околности и процеса локалне и опште природе, тих година постао тржиште привлачно за домаћи и страни капитал, робу, произвођаче, трговце, банкаре... И као што је доношење Закона о аграрним одношајима у новоослобођеним крајевима (1880) према коме сељаци сами требало да откупе земљу коју су обрађивали отворило процес стварања великих земљишнихседа, тако је настајање новчаног тржишта појачало процес зеленашења које је убрзо добило такве размере да је постало вид првобитне акумулације капитала.¹⁶ Док је тако, на једној страни, позајмљивањем и зеленашењем гомилан капитал, на другој су пропадали не само ситне занатлије,¹⁷ трговци и угоститељи, већ и власници новчаних завода који нису могли да одоле конкуренцији.

Трговци су се брже прилагођавали променама у друштву тако да је већ 1891. године основано Удружење нишке трговачке омладине и Нишка трговачка прометна банка, да би се лакше решавали проблеми финансирања и стручног оспособљавања.¹⁸ Наглим претварањем занатских радионица у предузећа индустрија потискује занатску производњу и брзо осваја тржиште. Са доношењем Закона о акционарским друштвима (1896) отварају се нове могућности за концентрацију капитала тако да је почетак XX века у знаку трговачког и зајмовног капитала. Нишки новчани заводи (Нишка акционарска штедионица¹⁹, Нишка задруга за кредит и штедњу, Српско-јеврејска трговачка задруга...) учествовали су у овом процесу високим каматним стопама, позамашним улозима на штедњу и великим меничним дуговима, а банке великим новчаним капиталом (Нишка банка, Друга балканска банка...)²⁰.

Почетком Царинског рата са Аустроугарском 1906. године у Србији је дошло до државног подстицаја за подизање домаће индустрије. У периоду од 1884. до 1908. године, када је изграђена прва хидроцентрала на Нишави, настало је је-

¹⁴ Ivan M. Bescić i Dejan Antić, „Niška akcionarska štedionica 1885–1941“ *Istorija 20. veka god.* 40, br. 1 (2022), 56.

¹⁵ *Енциклопедија Ниша...*, 141.

¹⁶ Севделин Андрејевић, *Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године* (Ниш: Народне новине, 1970), 31.

¹⁷ *Историја Ниша II...*, 54.

¹⁸ *Енциклопедија Ниша...*, 259.

¹⁹ Историјски архив Ниш (ИАН), Лични фонд Милана Јоксимовића 1877–1944 (МИЛЈО), кутија бр. 4, Нишка акционарска штедионица шаље на уништај меницу од 797,90 долара, 10. 11. 1925.

²⁰ Иван М. Бецић и Дејан Д. Антић, *Нишки новчани заводи и банкарство 1885–1947* (Лесковац: Народни музеј; Ниш: Филозофски факултет, 2023)

данаест индустријских предузећа.²¹ Пред Први светски рат у Нишу су постојала двадесет четири државна, акционарска и приватна индустријска предузећа. Након стагнације од 1912. до 1918. нишка привреда почиње да се опоравља тек половином 1919. године. Обновљена су многа и отворена нова предузећа, али долази до наглог пораста цена основних животних намирница и употребе робе широке потрошње. На глобалном плану наступа општа економска криза која је трајала од 1929. до 1934. године²² која се прелила и на нашу земљу, што је за последицу имало нагомилавање робе услед недовољне потражње, опадање цена и обустављање производње, банкарске организације су преполовљене, повећани су незапосленост и презадуженост становништва.²³ Опоравак од овог тешког стања нишке привреде започео је 1935, нарочито у области текстилне индустрије, да би до 1939. године број индустријских предузећа поново достигао број из периода индустријске револуције – 28.²⁴

ЛИЧНИ ФОНДОВИ – ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЕКОНОМСКЕ ИСТОРИЈЕ

Сва ова друштвена и економска превирања, локална и општа, оставила су трага у малобројној и оскудној, утолико драгоцености, архивској грађи неколико личних фондова који се чувају у депоима нишког архива, а које чини заоставштина привредника, фабриканата, трговаца, рентијера: Јовановић Лазар и Милош (1862–1910; ?–1971), Костић Сава (1883–1955), Милосављевић А. Драгутин (1893–?), Јанковић Добривоје Бивче (1897–1982), Јоксимовић Милан (1877–1944).

*

Један од најстаријих фондова у Историјском архиву Ниш односи се на породицу која је још пре ослобођења од Турака имала своју ћурчијску радњу регистровану на име Николе Јовановића (Ниш, 1856 – Ниш, 1936). Отац Николин, Јован Хаџи-Пешић (1828–1878), ћурчија и трговац, погинуо је у ослободилачком рату против Турака. Никола и његов млађи брат Лазар преузимају посао бавећи се у ослобођеном Нишу углавном прерадом и шивењем разних врста кожуха, шубара и бунди. Захваљујући богатом асортиману квалитетне робе, Лазар је отворио своју радњу 1882. године у Нишу²⁵, а касније филијалу у Алексинцу и галантеријску радњу у Београду, у Узун-Мирковој улици. Из преписке се види да је своју робу израђивао углавном од самуровине и астрагана.²⁶ После Лазареве смрти, радњу је преузео и водио његов син Милош све до своје смрти 1971. године. Породични фонд Јовановић Лазар и Милош ЛАЈО 1861–1971. Преузет је од Милоша Јовановића 1968. и 1971. године и садржи пет кутија списа (1,5 м): богату и динамичну пословну преписку у распону од 1887. до 1951. године са бројним иностраним и домаћим фирма-

²¹ *Енциклопедија Ниша...*, 216.

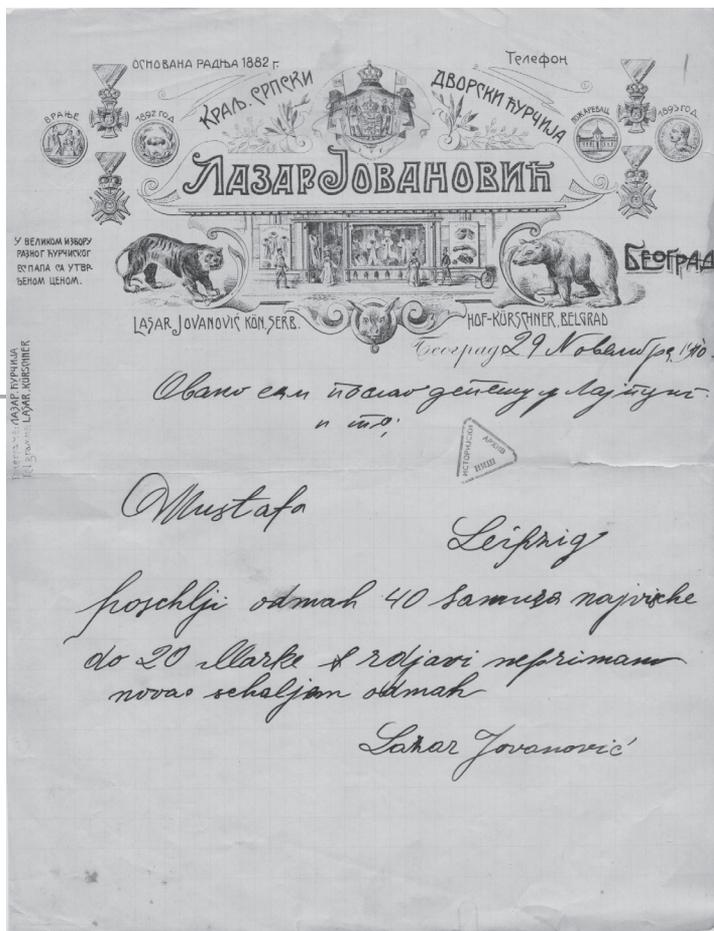
²² Н. Вучо, *нав. дело*, 322.

²³ *Историја Ниша II...*, 314.

²⁴ *Енциклопедија Ниша...*, 216.

²⁵ ИАН, Породични фонд Лазара и Милоша Јовановића 1862–1910, ?–1971 (ЛАЈО), кут. бр. 1, Писмо Л. Јовановића Т. Ђорђевићу – меморандум, 5. 4. 1910.

²⁶ ИАН, ЛАЈО, кут. бр. 2, Делеша за Лајпциг, 29. 11. 1910.

ма, финансијску и трговачку документацију (акције, менице, рачуне, квите, признанице, декларације, полисе осигурања...), приватна писма, дипломе, одликовања, разна грађанска и војна документа. Грађа је на српском, немачком и француском језику јер је Лазар Јовановић трговао и пословао са Лајпцигом (највише), Будимпештом, Бечом, Софијом, Берлином, Плевеном, Паризом, Хамбургом и скоро свим градовима у овом делу Србије (Пирот, Неготин, Врање, Лесковац, Чачак, Пожаревац, Крагујевац...). Међу тридесет сачуваних књига (1890–1938) налазе се главна књига 1910–1938, тефтери пазара 1892–1903, као и књига копија трговачких писама 1890–1937. Обавештајно средство за овај фонд је сумарни инвентар.

ЛИЧНИ ФОНДОВИ НАСТАЛИ РАДОМ ТЕКСТИЛНЕ ИНДУСТРИЈЕ

Прве деценије развитка капитализма у Нишу довеле су до тога да Ниш постане највећи потрошачки центар овог дела Србије, самим тим и до развитка производње робе широке потрошње (текстила, коже, обуће, брашна, пива, цигларско-црепарских производа...). Три лична фонда Историјског архива Ниш настала су радом управо текстилне индустрије у овом периоду. Један од највиђенијих нишких трговаца и личност која је својим радом утицала на привредне токове овог града свакако је Сава Н. Костић. У нишком архиву чува се његова заоставштина под именом Лични фонд Костић Сава (1883–1955), 1883–1945.

Сава Костић је рођен 19. 9. 1883. године у Куршумлији, у трговачкој породици. Отац Никола је био познати трговац који је прву радњу отворио још 1880. године у Куршумлији, тако да је Сава прва знања и искуства у трговини стицао у радњи свога оца. Заједно са Миливојем Рачићем из Београда отворио је 1910. го-

дине своју прву трговину у Нишу, у централној градској Обреновићевој улици бр. 73 под називом „Сава Н. Костић и КОМП.“²⁷, а од 1911. радња носи назив „Сава Н. Костић“. У почетку је то била мануфактурно-платнарска, касније мануфактурно-бакалска и колонијална радња. Костић је учесник балканских и Првог светског рата да би период од 1915. до 1917. провео у интернацији у Бугарској. Привреда Ниша је за време ратних година 1912–1918. године претрпела велике штете. Страдала је нарочито градска привреда: индустрија, занатство и трговина. Трговци су због природе свог посла који је подразумевао држање залиха лоше прошли. За време бугарске окупације вршена је конфискација покретне и непокретне имовине, насилно је одузиман кућни намештај, пљачкане радње занатлија и трговаца...²⁸ Радња Саве Костића доживела је исту судбину: „Командант бугарске војске звани Стевчев заузео је кућу за њихову менажу и том приликом са војницима из куће извукао сву робу као и све остало нађено у кући и натоварио на кола и одвукао у њихово команданство као безстопанствено (без власника)“.²⁹ Ипак, Костић после Великог рата отвара трговачку радњу купујући робу директно из фабрика и иностранства и постаје веома богат трговац и рентијер и један од оснивача Куршумлијског акционарског друштва које је вршило експлоатацију лековитих вода Куршумлијске бање³⁰, члан Управног одбора Црвеног крста нишке области којем је завештао и своју кућу у главној нишкој улици. Архивска грађа овог личног фонда креће се у распону од 1883. до 1945. године, а чини је седамдесет једна књига (пореске књиге, евиденција на немачком језику, кореспонденција-преписка, евиденција набавке робе, инвентарна књига...) и двадесет седам кутија списа (4,00 m). Међу списима се налазе лична документа, пословна преписка, полисе осигурања, поништене менице и уговори, акта АД Куршумлијска Бања (историјат Бање и њен развој, правила АД, извештаји и завршни рачуни), документација о активностима разних друштава у Нишу и околини... Обавештајно средство за овај фонд је сумарни инвентар. Сава Костић није имао деце и своју кућу у Обреновићевој улици у Нишу завештао је и поконио Црвеном крсту 1954. године.

Друга велика Мануфактурно-текстилна трговина³¹ у Нишу била је у власништву Драгутина Милосављевић, једног од оснивача Нишке индустријске привредне банке и члана Задруге Срба привредника у Нишу. Драгутин Драги А. Милосављевић рођен је 1893. године. Трговином је почео да се бави 20-тих година прошлог века као власник радње у централној нишкој улици, Обреновићевој 62. Био је ожењен са сестром чувеног нишког трговца и председника Нишке трговачке омладине Андона Андоновића. Како је након Великог рата дошло до наглог повећања потражње робе широке потрошње број трговинских радњи рапидно се повећао. Тих година основано је и Нишко трговачко удружење које је за циљ имало заштиту трговаца и помагање развоја трговине. Као самостални власник текстил-

²⁷ Историјски архив Ниш (ИАН), Лични фонд Саве Костића 1883–1955 (САКО), кут. бр. 1, 1910.

²⁸ *Историја Ниша II...*, 231.

²⁹ ИАН, САКО, кут. бр. 3.

³⁰ *Исто*

³¹ ИАН, Лични фонд Драгутина А. Милосављевића (1893–?), 1920–1948, кут. бр. 1, Извештај о стању текстилне робе радње Драгутина Милосављевића у Нишу, 25. 7. 1945.

не радње Милосављевић је трговао конфекцијском и метражном робом мешовитог типа, мушком и женском, а имао је пословне партнере и у земљи и у иностранству, што се може видети из сачуваних пословних књига његовог личног фонда. Као дугогодишњи истакнути члан Трговачког удружења Д. Милосављевић је био и један од оснивача Нишке индустријске привредне банке (основане 1922. године) која је за циљ имала обављање банкарских послова, али и куповину и продају робе, посебно машина за индустрију и обраду земље.³² Драгутин Милосављевић је био и управник Нишке трговачке школе од 1920. до 1935, док је за председника Нишке трговачке омладине изабран на редовној годишњој скупштини 1936. године и дуги низ година успешно водио ову организацију. Лични фонд садржи грађу за период 1920–1948, седамнаест књига и једну кутију списа (0,50 m). Фонд је сређен по врсти докумената и хронолошки, а обавештајно средство је сумарни инвентар.

276

О стању и развоју нишке текстилне индустрије сведочи и лични фонд Јанковић Добривоје БИВЧЕ 1897–1982, примљен у нишки Архив од свог творца 1956. године. Састоји се од две кутије списа (0,24 m) у распону од 1920. до 1943. године. Фонд је настао радом великог стоваришта штофова у Алексинцу. Добривоје Јанковић рођен је 20. 5. 1897. године у Алексинцу, где је завршио основну и стручну школу. Након полагања испита код Занатског еснафа, 1920. године отвара кројачку радњу у Алексинцу. Захваљујући повољним економским условима отвара велико стовариште штофова у Алексинцу, купујући робу од реномираних фирми у земљи и иностранству (Енглеска, Белгија, Мађарска...). Иако је акумулирао знатан капитал који је 1933. године износио око милион динара, због улагања у нерентабилне грађевине почетак рата дочекао је са губицима. Радња је радила без прекида до 1962. године. Сачувана грађа састоји се од пословне кореспонденције са власницима мануфактурних стоваришта и текстилних фабрика у земљи и иностранству, рачуна, маница, извода о стању рачуна код банака, обавештења о исплаћеном порезу на некретнине и пословање, личну и породичну преписку.

*

Међу личним фондовима које наводимо у овом раду је и један чији је творац по образовању грађевински инжењер, али то није једино што га издваја. Милан Јоксимовић рођен је 1877. године у Ужицу. Завршио је високу школу за грађевинског инжењера и каријеру започео у Врању као самостални инжењер Округа врањског, а од 1910. ради у Нишу као окружни грађевински инжењер. Учествоје у балканским и Првом светском рату, а после рата у Нишу оснива Радњу за техничка предузећа која се налазила у Хрељиној бр. 23. На пијаци у Нишу је августа 1923. године отворио радњу за израду кеса од хартије под називом Фабрика кеса Милана Јоксимовића.³³ Производећи годишње близу двадесет четири вагона кеса, картонских кутија и других производа, Јоксимовић је стекао приличан капитал и имовину у Нишу. У Белотинцу поред Ниша купио је око тридесет хектара плодне земље и гајио стоку. Учествовао је у извођењу многих великих јавних радова у Нишу, али и

³² *Енциклопедија Ниша...*, 27.

³³ ИАН, МИЛЈО, кут. бр. 2, Оглас о отварању Радње: Фабрика кеса Милана Јоксимовића, 3. август 1923.

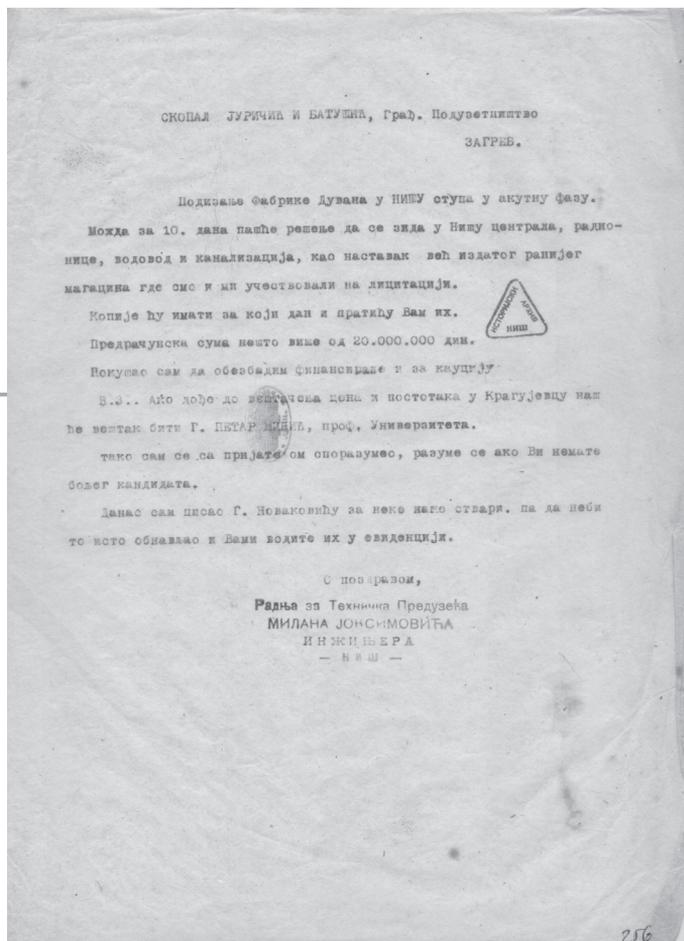

шире, сарађујући са домаћим и иностраним партнерима: Акционарским друштвом за водоградње и бушење из Београда, Аврам Алмозлино из Београда, фирмом Скопал, Јуришић и Батушић из Загреба...³⁴ У време новчане кризе 1923. године ипак долази до смањене производње у Фабрици кеса М. Јоксимовића јер су испоручиоци репроматеријала из земље и иностранства приликом сваког одобравања кредита тражили уплату аванса пре испоруке. Учествује и у политичком животу Ниша као в.д. председник Општине нишке 1919/1920. Јоксимовић, иначе зет Драгише Цветковића, тадашњег председника Општине нишке, учествује и у пројектовању и извођењу великих општинских радова у Нишу, али и широм земље: грађењу пруге Ниш–Књажевац (1918), нове нишке Железничке радионице, Сплитске луке и бродоградилшта у Шибенику (1923), железничке пруге Београд–Прахово, изградњи пруге Ниш–Куршумлија, зграде Народне банке у Нишу, тунела на Ивањ-планини,³⁵ Војно-техничког завода у Крагујевцу, Фабрике дувана у Нишу, изградњи централе у Нишу и Сићеву, водовода и канализације у Нишу...

Јоксимовић је био активни члан Радикалне странке. Заједно са Драгишом Цветковићем Јоксимовић био је акционар Рударско-индустријског предузећа Морава основаног 1940. Године, али му је ослобођење земље 1944. донело уместо ди-

³⁴ ИАН, МИЛЈО, кут. бр. 4, М. Јоксимовић обавештава пословне партнере о градњи Фабрике дувана у Нишу, као и централе, водовода и канализације, 1925, предмет бр. 113.

³⁵ ИАН, МИЛЈО, *исто*, Југословенско Сименс Д Д – директор Јосип Новаковић тражи ближа обавештења о изградњи тунела на Ивањ-планини, 3. 12. 1923.

виденде конфискацију имовине и, нажалост, насилну смрт. Данас у Нишу не живи нико из породице Јоксимовић. Лични фонд М. Јоксимовића састоји се од седам кутија списа од 1900. до 1944. године (0,70 m).

Грађа личних фондова о којима је било речи доприноси делимично разумевању појаве економске ентропије, тј. економске историје у локалном и регионалном, а самим тим и националном кључу. Специфичност архивске грађе личних фондова (пословна преписка, акције, менице, рачуне, квите, признанице, декларације, полисе осигурања, приватна писма, дипломе, одликовања, разна грађанска и војна документа) као извора за проучавање економске историје јесте у томе што на неки начин пружа прилику за поглед изнутра, другу и другачију перспективу, у исто време и личнију и општију, јер увек је човек појединац тај кроз чију се личну и породичну призму

преламају историјске, па и економске чињенице.

РЕЗИМЕ

Познавање најважнијих момената из економске историје требало би да олакша разумевање економских и друштвених кретања у сложеним околностима савремене цивилизације. Архивска грађа породичног и личних фондова (Јовановић Лазар и Милош, Јанковић Добривоје Бивче, Костић Сава, Јоксимовић Милан и Милосављевић А. Драгутин) коју баштини Историјски архив Ниш, а чини је заоставштина настала између два светска рата радом привредника, фабриканата, трговаца, рентијера и инжењера, пружа нам могућности за проучавања ове врсте, те представља извор за проучавање економске историје у локалном, регионалном и националном кључу. Како се под личним фондом подразумева скуп органски повезаних докумената у току живота и рада лица које је имало значајну улогу у друштве-

но-политичком животу (породични фонд представља природни наставак личног фонда), јасно је да структура архивске грађе личних и породичних фондова зависи од друштвених система у којима су појединци и породице деловале, од места, положаја и занимања у друштву и да грађа фондова ове врсте одражава и економски положај породица и личности. Ниш је током свог постојања трпео разарања, па грађа ових фондова (пословна преписка, акције, менице, рачуне, квите, признанице, декларације, полисе осигурања, приватна писма, дипломе, одликовања, разна грађанска и војна документа) представља ретку прилику за увид у економска кретања и лична и друштвена превирања на овом турском подручју у другој половини XIX и током XX века.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

279

Необјављени извори

Историјски архив Ниш (ИАН):

- Лични фонд Добривоја Јанковића (БИВЧЕ)
- Породични фонд Лазара и Милоша Јовановића (ЛАЈО)
- Лични фонд Милана Јоксимовића (МИЛЈО)
- Лични фонд Саве Костића (САКО)
- Лични фонд Драгутина А. Милосављевића

Литература

- Андрејевић, Севделин. *Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године*. Ниш: Народне новине, 1970.
- Бецић, Иван М. и Дејан Д. Антић. *Нишки новчани заводи и банкарство: 1885–1947*. Лесковац: Народни музеј; Ниш: Филозофски факултет, 2023.
- Vesić, Ivan M. i Dejan D. Antić. „Niška akcionarska štedionica”. *Istorija 20. veka god.* 40, br. 1 (2022): 55-72.
- *Водич Историјског архива Ниш*, IX/2. Прир. Љиљана Ђуровић и Невенка Вучковић. Ниш: Историјски архив Ниш, 2013.
- *Водич Историјског архива Ниш*, IX. Прир. Љиљана Ђуровић и Невенка Вучковић. Ниш: Историјски архив Ниш, 2020.
- Вучо, Никола. *Економска историја света*. Београд: Универзитет у Београду, 1985.
- *Енциклопедија Ниша*, Привреда. Гл. и одг. ур. Драгољуб Симоновић. Ниш: Градина, 1996.
- *Историја Ниша II*. Гл. ур. Даница Милић. Ниш: Градина и Просвета, 1984.
- Лекић, Богдан. *Архивистика*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.

Miljana ĐORĐEVIĆ

PERSONAL FONDS IN THE HISTORICAL ARCHIVES OF NIŠ AS A SOURCE FOR THE STUDY OF ECONOMIC HISTORY

Summary

280

Knowing the most important moments from economic history should facilitate the understanding of economic and social movements in the complex circumstances of modern civilization. The archival material of family and personal fonds (Jovanović Lazar and Miloš, Janković Dobrivoje Bivče, Kostić Sava, Joksimović Milan and Milosavljević A. Dragutin) inherited by the Historical Archives of Niš, which is a legacy created between the two world wars by businessmen, manufacturers, merchants, rentiers and engineers, provides us with opportunities for studies of this type and represents a source for the study of economic history in a local, regional and national key. As a personal fonds is understood as a *set of organically linked documents during the life and work of a person who had a significant role in socio-political life* (a family fonds is a natural continuation of a personal fonds), it is clear that the structure of the archive material of personal and family fonds depends on the social systems in which individuals and families worked, on the place, position and occupation in society, and that the structure of fonds of this type also reflects the economic position of families and individuals. During its history, Niš suffered destruction, so the contents of these fonds (business correspondence, shares, bills of exchange, bills, receipts, declarations, insurance policies, private letters, diplomas, awards, various civil and military documents) represent a rare opportunity to gain insight into economic trends and personal and social turmoil in this troubled region in the second half of the 19th and throughout the 20th century.

АРХИВСКА ГРАЂА О ОСНИВАЊУ И ПОЧЕТКУ РАДА ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Анстракт: У раду се описује почетак високог образовања кадрова за економију у Србији и Београду кроз оснивање Економско-комерцијалне високе школе у Београду 1937, установе која је 1947. године прерасла у Економски факултет и прикључена Београдском универзитету. Пре свега, представљене су околности у којима је основана Економско-комерцијална висока школа и њена организација и рад у првим школским годинама, до Другог светског рата. У центру пажње је архивска грађа која омогућава изучавање посматране теме, посебно грађа фондова Економског факултета и Београдског универзитета у Државном архиву Србије и фонда Министарства просвете Краљевине Југославије, као и збирке Добривоја Стошовића у Архиву Југославије.

281

Кључне речи: архивска грађа, економија, привреда, финансије, кадрови, високо образовање, Економско-комерцијална висока школа, Економски факултет, Београдски универзитет

Иако су већ током 19. века у претечама високошколских установа у Београду (Велика школа 1818–1913, Лицеј 1838–1963, Велика школа 1863–1905) постојали предмети који су третирали економске и привредне проблеме на националном и међународном нивоу (Штатистика, Народна привреда, Политическа и народна економија, финансије и трговина, Политичка рачуница, Наука о трговини, Финансије, итд.), прва установа за високо образовање кадрова у области економије, привреде и финансија у Србији основана је тек крајем тридесетих година 20. века. Реч је о Економско-комерцијалној високој школи у Београду (ЕКВШ) која је основана 1937. године и која је десет година касније (1947) прерасла у Економски факултет и укључена у састав Београдског универзитета. Током 19. и у првој половини 20. века високошколовани кадрови за привреду и економију образовани су или у иностранству или на Правном факултету у Београду, а у мањој мери на Правном факултету у Загребу и Високој школи за трговину и промет (1920), односно Економско-комерцијалној високој школи у Загребу (1925), која је такође 1947. године прерасла у Економски факултет и прикључена Свеучилишту.²

¹ научни саветник, dragomirbondzic@yahoo.com

² 30 година Економског факултета у Београду 1937–1967. (Београд: Економски факултет, 1967), 9-14; 40 година Економског факултета у Београду 1937–1977. (Београд: Економски факултет, 1977), 9-13. Економско образовање на средњем нивоу стицало се у трговачким академијама, трговачким средњим школама и грађанским школама привредног смера, а на вишем нивоу на тзв. абитуријентским курсевима.

Посебну улогу у формирању економских кадрова до 1937. године имао је београдски Правни факултет на коме је постојала економско-правна група предмета са неколико катедри на којима су студенти изучавали Статистику, Народну економију, Теоријску економију, Економну политику, Науку о финансијама, Привредну историју, Трговачко и менично право, Сечајно право, итд. (број и назив предмета и катедара временом се мењао). На овој групи предмета наставу су држали истакнути стручњаци који су обављали и важне државне функције у области економије, привреде, финансија и међународних односа (др Милић Радовановић, др Велимир Бајкић, др Момчило Нинчић, др Драгољуб Јовановић, др Милан Тодоровић, др Александар Јовановић, др Јован Ловчевић итд.), а као хоно-рарни наставник наставу је школске 1921/1922. године држао и политичар, мини-стар и председник владе др Милан Стојадиновић. Постојала је и докторска настава из економско-финансијске групе предмета са специјалним курсевима (Наука о порезима, Економско зближавање између држава Мале антанте, Неколико питања из области јавног кредита, Амортизација државних дугова, Банкарски послови, Историја економских доктрина, Привредна историја Енглеске, итд.).³

Услови за оснивање високошколске установе за школовање кадрова у области економије, привреде и финансија стекли су се крајем тридесетих година 20. века, у време опорављања Краљевине Југославије од велике економске кризе, оживљавања привреде и развоја економске мисли у свету. Потребна за изучавањем узрока и последица економске кризе и мера економске политике за њено прева-зилажење показала је недовољност дотадашњег високог економског образовања и неминовност потпуније специјализације високообразованог економског кадра. Истовремено, ЕКВШ у Загребу није могла да задовољи растуће потребе државе, посебно њеног источног дела, за високообразованим стручњацима за економске, привредне и финансијске послове у приватном сектору и у државним привредним, социјалним и спољнополитичким установама. Из тих разлога је у Београду 31. марта 1937. године основана Економско-комерцијална висока школа.⁴

Циљеви, задаци, оснивање, структура и рад ове школе до 1941. године, а де-лимично и током Другог светског рата, могу се пратити на основу сачуване архивске грађе у Архиву Југославије и Државном архиву Србије. Може се рећи да је формално и садржински најважнији фонд Министарства просвете Краљевине Југославије (66) који се чува у Архиву Југославије и садржи целу архивску јединицу посвећену оснивању и раду ЕКВШ од 1937. до 1941. године.⁵ Затим следи посебна јединица из Збирке Добривоја Стошовића, министра просвете Краљевине Југославије у време оснивања ЕКВШ (од јуна 1935. до октобра 1937), а која се такође чува у Архиву Југославије.⁶ У Државном архиву Србије постоји фонд Економски факултет (Г-202)

³ Љубица Кандић, *Историја Правног факултета у Београду 1905–1941*, Друга књига, I том (Београд: Правни факултет, 2004), 68-95, 237-245, 373-379, 399-406; Љ. Кандић, *Историја Правног факултета у Београду 1905–1941*, Друга књига, II том (Београд: Правни факултет, 2004), 241-280, 333-339.

⁴ *30 година Економског факултета у Београду 1937–1967*, 11–12; *40 година Економског факултета у Београду 1937–1977*, 11.

⁵ Архив Југославије (АЈ), фонд Министарство просвете Краљевине Југославије, 66-155-427.

⁶ АЈ, Збирка Добривоја Стошовића, 81-2. О Стошовићу види више у: Драгомир Бонцић,

који се у потпуности односи на ЕКВШ у периоду од 1937. до 1947. године. Фонд је само делимично сачуван зато што је грађа делом уништена током рата и од поплаве (према изјави представника Економског факултета), а делом је остала на факултету. Фонд садржи општу, персоналну и финансијску архиву и архиву одсека за наставу, укупно 50 књига и 22 фасцикле. Од већег значаја за историчара је једна фасцикла списа из Персоналне архиве са свега неколико досијеа наставног и техничког особља (1941–1947) и 21 фасцикла спискова и досијеа дипломираних и исписаних студената из Одсека за наставу студената (1937–1947); из опште архиве важне су четири књиге записника седница Професорског савета (1937–1944), једна књига записника седница Одбора за молбе и нострификације (1937–1941), једна књига записника Комисије за полагање државног стручног испита асистената приправника (1937–1941), једна књига записника Конференције Сталног наставничког већа (1937–1945); за ратни и први послератни период значајне су једна књига записника Комисије за обнову ЕКВШ (1944–1945) и једна књига записника Комисије за признавање, односно непризнавање, испита стечених током окупације (1946). Иако је оскудна, ова грађа даје значајне податке за изучавање рада ЕКВШ до 1941, у ратним годинама и у кратком периоду после рата.⁷ На крају, у фонду Универзитета у Београду (Г-200), који се чува у Државном архиву Србије, налази се кључна грађа за праћење рада ЕКВШ после Другог светског рата и њено прерастање у Економски факултет као део Београдског универзитета 1947. године, али се у тој послератној грађи могу наћи и подаци и реминисценције на рад ЕКВШ пре и током рата, што је период који представља главни интерес овог рада.⁸

Покушаји да се оснује ЕКВШ у Београду постојали су још од краја Првог светског рата, али су били безуспешни, иако су у више наврата остваривани законски и финансијски предуслови. Притисци за оснивање установе за високо образовање кадрова за области економије, привреде и трговине долазили су са разних страна, а нарочито су интензивирани од новембра 1935. године када је на месту министра просвете био Добривоје Стошовић, економски и финансијски стручњак школован у Лондону и Кембриџу. Стошовић је прво радио као секретар у Министарству финансија, затим као секретар и директор у Привилегованој аграрној банци у Београду, а као члан ЈРЗ и близак сарадник Милана Стојадиновића добио је јуна 1935. ресор просвете у његовој Влади.⁹ Удружење свршених ђака државних трговачких академија обратило му се 29. новембра 1935. као једном од „главних поборника за оснивање Високе Економске Школе у Београду“ са брошуром прештампаном из

„Добривоје Стошовић (1894–1957) – Прилог за биографију“, у: *Жупски зборник: нова истраживања*, бр. 12, ур. Драгомир Бонцић и Иван Брборић (Александровац: Завичајни музеј Жупе, 2023), 163-192.

⁷ Државни архив Србије (ДАС), фонд Економски факултет Г-202. Грађа је предата Архиву Србије 1971. године. Поред наведеног, фонд садржи и пет књига регистара (1937–1948) и 34 књиге деловодника, као и једну књигу контролника кредита (1937–1938) и један партијалник (1946) из финансијске архиве. Види и: *Водич Архива Србије*, књига 1 (Београд: Архив Србије, 1973), 351-352.

⁸ ДАС, Г-200, фонд Универзитет у Београду (УБ), Ректорат 1941–1944; Суд части, к. 1; Ректорат, к. 69, Извештаји Универзитета и факултета 1945–1950.

⁹ Д. Бонцић, „Добривоје Стошовић (1894–1957) – Прилог за биографију“, 163-166.

часописа *Економско-финансијски живот* аутора Ђорђа Давидовића под насловом „Питање високе економске наставе у Београду“. Удружење се у том тренутку пре свега залагало за оснивање Економског одсека при Правном факултету Београдског универзитета, сматрајући да ће се тако отклонити питање материјалних тешкоћа (исти простор, наставно особље, администрација, итд.). Изнети су јаки аргументи за такво решење и побијане критике које су са разних страна упућивали противници те идеје. Сматрано је да је поље рада за економисте било веома широко, тако да нису биле на месту примедбе да би оснивањем школе у Београду дошло до хиперпродукције економских кадрова. Напротив, поборници су сматрали да се у земљи на ЕКВШ у Загребу школује недовољан број економских стручњака (630 лица од 1920. до 1933. или око 42 годишње) и да њихов профил није одговарао потребама економског, привредног и финансијског живота и развоја земље. Управо због недостатка квалитетних кадрова нису довољно искоришћавани природна богатства и привредни потенцијали земље, а није било ни стручњака који би се бавили научним радом у социјално-економским гранама науке. Београд је био једина престоница која није имала високошколску економску установу, а Југославија једна од ретких земаља која је имала само једну такву установу. Зато је предлагано да се то питање реши оснивањем одсека на Правном факултету. Министар Стошовић је поздрављен као „главни носилац те идеје и будући стваратељ Економског одсека Правног факултета Београдског универзитета“.¹⁰

Неколико месеци касније, са конференције две стотине свршених ученика Државних трговачких академија, одржане у Нишу 22. марта 1936. године, упућена је молба др Милану Стојадиновићу, председнику Министарског савета, да „подејствује“ да се уведе економско-комерцијална настава у Београду. Истакнуто је да се „годинама већ протеже кроз нашу јавност питање оснивања ЕКВШ у Београду“ и да се „нажалост, годинама та насušна потреба не остварује на штету многобројних синова и кћери наше Отаџбине, а посредно на штету и целокупне наше привреде“, као и да је то питање постављано још „од Уједињења“ и да се не скида са дневног реда; покретано је од Удружења дипломираних економиста, од најбољих познавалаца наше привреде, управника Државне хипотекарне банке, генералног директора Поштанске штедионице, трговачких и привредних корпорација у Београду и, најчешће, од свршених ученика државних трговачких академија.¹¹

Конечно, оснивање ЕКВШ у Београду било је предвиђено чланом 39 Финансијског закона за 1936/1937. годину. У јуну 1936. године и Савез економиста Краљевине Југославије је са конгреса одржаног у Новом Саду упутио Резолуцију министру просвете Стошовићу у којој је поздравио стварање законске основе и обезбеђивање почетних буџетских средстава за оснивање ЕКВШ у престоници. Поновљено је да се потреба за једном таквом школом „у велико и интензивно осећа“ због малог броја економских стручњака и рада нестручних лица на бројним важним положајима за које је потребно високо економско образовање. Министар

¹⁰ АЈ, 81-2, Удружење свршених ђака државних трговачких академија – Министру просвете, 29. 11. 1935, Ђорђе Давидовић, „Питање високе економске наставе у Београду“.

¹¹ АЈ, 66-155-427, Резолуција са конференције свршених ученика Државних трговачких академија, Ниш, 22. 3. 1936.

је позван да убрза доношење уредбе и оснивање ЕКВШ, да се заложи за поделу рада између школа у Загребу и Београду и да убудуће повећа издатке и за ЕКВШ у Загребу. Савез економиста је министру понудио и своју помоћ и услуге за отварање ЕКВШ у Београду.¹²

Међутим, треба истаћи да је било и јаких отпора и гласова против оснивања ЕКВШ у Београду, који су долазили пре свега од привредних стручњака из западног дела Краљевине и са ЕКВШ у Загребу. Непосредно по доношењу Финансијског закона за 1936/1937. годину којим је предвиђено оснивање ЕКВШ у Београду реаговали су представници Трговинско-индустријских и занатских комора из Загреба, Сплита, Дубровника и Осијека резолуцијом са састанка одржаног у Загребу 1. јула 1936. године. У резолуцији је истакнуто да „сви досадашњи режими који су управљали судбином Југославије нису хтели да воде довољно рачуна о привредним интересима хрватских крајева“ и „неједнако су третирали тзв. пречанске крајево у свим гранама управе“ (порези, јавни радови, железница, луке, банкарство, итд.). Као доказ штетне привредне политике навођена је и намера да се оснује ЕКВШ у Београду: „Данашњи правац рада надлежних фактора илустрира на карактеристичан начин и намера да се у Београду устроји ЕКВШ, премда исто таква висока школа већ постоји у Загребу и премда је опште познато да је за наше данашње прилике довољна једна висока школа тога типа за целу државу. Очигледно се иде за тим да се загребачка ЕКВШ постепено укине у правцу централизације школа у Београду“, закључивано је у резолуцији. Потом је реаговао и ректор ЕКВШ у Загребу дописом министру просвете 27. јула 1936. у којем је изнео став да је боље у постојећим условима концентрисати издатке на једну школу, него их делити на две и да се оснивање ЕКВШ у Београду треба одложити за боља времена. Искористио је прилику и да затражи већа буџетска средства за личне и материјалне издатке установе којом је управљао. И Вијеће Трговинско-занатске коморе у Загребу је реаговало 4. августа 1936. дописом министру просвете и министру трговине и индустрије. Вијеће је отворено „протестирао против отварања ЕКВШ у Београду“ и замолило „мјеродавне факторе да се од те намјере одустане“. Сматрано је да је оснивањем нове школе погођена загребачка ЕКВШ којој су већ неко време давана недовољна буџетска средства те није ни могла да буде изграђена како треба. Сматрали су да би отварање још једне „конкурентске“ школе у условима финансијске кризе било штетно за обе, те су као решење предлагали да се повећају средства за ЕКВШ у Загребу, а да се од оснивања ЕКВШ у Београду одустане.¹³

Међутим, сви ови протести нису зауставили оснивање ЕКВШ у Београду. На основу поменутог члана Финансијског закона, министар просвете Добривоје Стошовић је 7. августа 1936. донео одлуку да се образује Комисија која је требало да изради и предложи Уредбу са законском снагом о оснивању ЕКВШ, а коју су чинили Ђока Ковачевић (помоћник министра просвете), Душан Јакшић

¹² АЈ, 81-2, Савез економиста Краљевине Југославије – Министру просвете, 26. 6. 1936.

¹³ АЈ, 81-2, Резолуција Трговинско-индустријских и занатских комора из Загреба, Сплита, Дубровника и Осијека, Загреб, 1. 7. 1936; Ректор ЕКВШ у Загребу – Министру просвете, 25. 7. 1936; Трговинско-индустријска комора Загреб – Министру просвете и Министру трговине и индустрије, 4. 8. 1936. Ови документи се налазе само у збирци Добривоја Стошовића и нема их у фонду Министарства просвете.

(наченик Општег одељења Министарства просвете), др Никола Констандиновић (референт Министарства просвете), Војин М. Ђуришић (управник Државне хипотекарне банке), др Јован Ловчевић (вице-гувернер Народне банке), др Александар Јовановић (ванредни професор Универзитета), др Милан Бартош (ванредни професор Универзитета), др Сава Обрадовић (шеф Одсека Министарства трговине и индустрије), др Михаило Милошевић (секретар Министарства финансија), др Милојко Вилимановић (шеф Одељења Државне хипотекарне банке) и др Милош Вучковић (чиновник Народне банке).¹⁴

286

Уредба са законском снагом о оснивању Економско-комерцијалне високе школе у Београду донета је 31. марта 1937. године, после вишемесечних припрема и вишегодишњег постављања тог питања у стручној јавности. Уредбу је на основу овлашћења Министарског савета Краљевине Југославије донео министар просвете Добривоје Стошовић, истичући да „потребе нашег привредног живота одавно изискују да се у Београду оснује ЕКВШ“. У образложењу је стајало да је уредба рађена по угледу на сличне школе у иностранству, али да се водило рачуна о специјалним приликама у земљи, којима су прилагођени организација и наставни план. Посебно је истицано да је Југославија „пољопривредна земља и да пољопривредним наукама треба посветити већу пажњу у овој школи“.¹⁵ Школи је дат ранг факултета и одређен јој је задатак према задацима сличних школа у земљи и иностранству: да даје високу стручну спрему из области економских, финансијских и комерцијалних наука, да даје теоретску, научну и стручну спрему за државну (самоуправну) службу и слободна академска звања (привредни саветник, ревизор) и да оспособљава кандидате за наставничку службу из економско-комерцијалних и привредно-правних предмета. Школа је требало да даје стручно спремне економисте, финансијере и комерцијалне техничаре, потребне како приватној привреди (банкарству, индустрији, трговини, итд.), тако и државним привредним предузећима и државној администрацији. Органи школе били су Сенат, Професорски савет, ректор и декан. Ректор је био редовни професор коме је као старешини било потчињено целокупно особље. Сенат су сачињавали ректор и сви редовни професори, а бирао је ректора и декана, потврђивао избор редовних и ванредних професора и управљао имовином ЕКВШ. Професорски савет су чинили ректор, декан и сви редовни и ванредни професори, а бирао је наставно и помоћно наставно особље, организовао извођење наставе и испита и одлучивао о другим питањима школе.¹⁶

¹⁴ АЈ, 81-2, Одлука министра просвете, 7. 8. 1936.

¹⁵ АЈ, 66-155-427, Уредба за законском снагом о оснивању Економско-комерцијалне високе школе у Београду, 31. 3. 1937. са образложењем; Министарство просвете – Министарском савету, бр. 12190, 30. 3. 1937; ДАС, Председништво Министарског савета МС, бр. 233 од 31. 3. 1937. године. У архивској грађи су сачувана оснивачка акта и наставни планови ЕКВШ у Загребу, Високе привредно-трговинске школе-академије трговине у Београду и Лондонске школе економских и политичких наука, који су коришћени при оснивању ЕКВШ у Београду (АЈ, 66-155-427; АЈ, 81-2).

¹⁶ АЈ, 66-155-427, Уредба са законском снагом о оснивању Економско-комерцијалне високе школе у Београду, 31. 3. 1937. са образложењем; *30 година Економског факултета у Београду 1937–1967*, 12; *40 година Економског факултета у Београду 1937–1977*, 11.

Уредба је предвиђала 17 катедри са 52 предмета који су се слушали током четири године, тј. осам семестара. Катедре су биле: Народна економија, Економска и социјална политика, Наука о финансијама, Привредна географија, Социологија, Задругарство, Наука о осигурању, Статистика, Наука о привреди приватних предузећа, Комерцијална техника, Примењена математика, Јавно право, Привредно и саобраћајно право, Приватно право, Технологија, Агрономија и Страни језици (Француски, Немачки, Енглески, Талијански и Руски језик). Поред катедри из области економских, финансијских и комерцијалних наука и техника, предвиђене су катедре за агрономију и задругарство због пољопривредног карактера земље, као и неопходне катедре из правних дисциплина. Предвиђена су уобичајена наставничка звања и асистенти, али је број наставника због финансијског ефекта био ограничен. Исто тако, предвиђено је и да ће због недостатка професора и доцената поједине предмете и катедре држати хонорарни професори. За разлику од уписа на остале високошколске установе у земљи који је у то време био слободан, за упис на ЕКВШ је предвиђан „озбиљан и строг“ пријемни испит који је требало да да „гаранцију да ће се за слушаоце примити само они који имају најсолиднију спрему и способност за слушање наука које се предају у школи“. Пријемни испит је постојао на већини сличних школа у иностранству и показивао је добре резултате. Био је неопходан због тога што је ЕКВШ спремала кандидате за важна управна места у приватној и државној привреди и администрацији и зато што се у школи полажу многи предмети, „а за то су способни само они који су најбољи“. „Непотребни баласт одстрањује се од ове школе и упућује у оне школе за које кандидати имају способности и смисла“, закључено је у образложењу уредбе. Елитни карактер школе требало је обезбедити и преко годишњих испита који су представљали баријере како би се спречила појава карактеристична за остале високе школе у земљи да трећина слушалаца не заврши школовање. На крају је био предвиђен и дипломски испит из главних економских, финансијских и комерцијалних наука и техника. Очекивало се да школа даје „елитне стручњаке, будуће носиоце нашег привредног живота“, пре свега стручни чиновнички кадар за државна привредна предузећа. Зато је посебним чланом уредбе предвиђено да управе државних привредних предузећа и установа, по сагласности министра финансија, могу дати дотације за оснивање ЕКВШ у току прве четири године како би се обезбедила довољна средстава и олакшао и подстакло рад школе у првом почетном периоду.¹⁷

Организација и рад ЕКВШ у првим школским годинама, до почетка Другог светског рата, могу се детаљно пратити на основу архивске грађе Министарства просвете Краљевине Југославије и Економског факултета. Прва три професора и ректор ЕКВШ постављени су краљевим указом на предлог министра просвете од 2. јула 1937. године Они су сачињавали први Професорски савет и припремили су услове за почетак рада школе. То су били др Александар Јовановић (редовни професор), др Лаза Костић (ванредни професор) и др Славко Стојковић (секретар у Министарству иностраних послова).¹⁸ Професорски савет одмах је приступио

¹⁷ АЈ, 66-155-427, Уредба са законском снагом о оснивању Економско-комерцијалне високе школе у Београду, 31. 3. 1937. са образложењем

¹⁸ АЈ, 66-155-427, Министарство просвете – Председнику Министарског савета, бр. 24481,

избору наставника: на седници од 31. јула 1937. министар просвете је замољен да распише стечаје за избор ванредног професора за катедру Привредне географије, доцента за катедру Социологије и Статистике, Технологије и Науке о пословању приватних предузећа, што је Министарство учинило већ следећег дана. Од пријављених кандидата за наставнике су изабрани др Милисав Лутовац за Привредну географију, др Драгослав Тодоровић за Социологију и Статистику, др Димитрије Перовић за Науку о пословању привредних предузећа и др Братислав Деметровић за Технологију.¹⁹ Школа је са сталним радом фактички почела 1. августа 1937. када је за ректора постављен др Александар Јовановић. Ректор је имао мандат од пет година како би се организовао рад школе и обезбедио континуитет. За секретара школе је 23. августа 1937. постављен Божидар Прњаворац, дотадашњи писар Универзитета, који је током године организовао канцеларију Ректората, редовно завршавао све текуће послове, а у пролеће 1938. године добио је као помоћ и чиновнике Љубицу Влатковић и Живорада Илића.²⁰

Први задатак са којим су се суочили тек основани органи ЕКВШ било је организовање пријемног испита и упис студената у прву школску годину. За пријемни испит у прву школску годину био је пријављен 261 кандидат (212 мушких и 49 женских). Већином су то били кандидати са завршеним испитом у државним трговачким академијама (216), 40 их је било са положеном матуром, а пет са положеним испитом у поморским трговачким академијама. Према месту рођења највише их је било из Дунавске бановине (65), Београда (43) и Моравске бановине (31), а према старости између 18 и 29 година имао је 211 кандидат, од 30 до 40 година 44 кандидата, од 40 до 50 година пет кандидата, а три кандидата су имала више од 50 година; 266 их је имало југословенско држављанство, а било је два кандидата са руским и по један са бугарским, чешким и грчким држављанством; било је 227 православаца, 16 католика, два евангелика, 12 мојсијеваца и пет мухамеданаца; 168 кандидата се само издржавало, а 93 су издржавали родитељи; 64 је долазило непосредно из школе, а 197 се пријавило после прекида школовања; за полагање француског се пријавио 141 кандидат, за немачки 107, руски пет, италијански пет, а за енглески свега три кандидата. Према општем успеху у претходном школовању највише је било добрих ученика (106 или 40%), затим 78 довољних, 46 врло добрих и само 31 одличан.²¹ Пријемни испити за упис у прву школску годину полагаани су од 25. до 30. септембра 1937. године. Пријемни је од 261 кандидата положило 179 (139 мушких и 40 женских), 34 са гимназијском матуром и 135 са завршним испитом државних трговачких и поморских трговачких академија. Испит је положило 69% пријављених кандидата (65% мушких и 81% женских). Са одличним успехом

2. 7. 1937; ДАС, Г-202, Записник Професорског савета, књ. 1, 31. 7. 1937.

¹⁹ АЈ, 66-155-427, ЕКВШ – Министарству просвете, бр. 2, 2. 8. 1937; Министарство просвете, бр. 29201, 3. 8. 1937; Министарство просвете – Ректору ЕКВШ, бр. 32105, 25. 8. 1937; ЕКВШ – Министру просвете, бр. 29, 3. 9. 1937; ДАС, Г-202, књига 1, Записници Професорског савета, 31. 7. 1937, 2. 9. 1937.

²⁰ АЈ, 66-155-427, ЕКВШ – Министарству просвете, бр. 3658, 12. 7. 1938, Извештај о раду, стању и потребама ЕКВШ

²¹ АЈ, 66-155-427, ЕКВШ – Министарству просвете, бр. 373, 16. 9. 1937; Исто, бр. 390, 22. 9. 1937.